

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN—20

“Bu il biz müstəqilliyimizin bərpasının 20 illiyini qeyd edəcəyik. İyirmi il ərzində Azərbaycan müstəqil ölkə kimi yaşayır. Təbii ki, müstəqilliyimizin bərpası Sovet İttifaqının dağılması nəticəsində baş vermişdir. Azərbaycan və bütün başqa müttəfiq respublikalar müstəqil olmuşdur. Azərbaycan isə müstəqilliyini bərpa etmişdir, çünki bizim müstəqilliyimizin tarixi 1991-ci ildən deyil, 1918-ci ildən başlayır. Məhz buna görə də Azərbaycanda 28 may günü xüsusi təntənə ilə qeyd olunur. Bizim üçün müstəqilliyimizin əsas tarixi 28 may 1918-ci ildir... Müstəqillikdən qiymətli heç bir şey ola bilməz”.

**İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti.**

1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa edərək bazar iqtisadiyyatı istiqamətində ilk addımlarını atan Azərbaycan Respublikası böyük iqtisadi və siyasi çətinliklərlə rastlaşmışdır. İqtisadiyyatda artıq 1989-cu ildən başlamış geriləmə prosesi müstəqilliyin ilk üç ilində daha da dərinləşmişdi. Əgər 1989-1991-ci illərdə ümumi daxili məhsul istehsalı hər il orta hesabla 5,7 faiz azalırdısa, sonrakı üç il ərzində azalmanın sürəti 3,8 dəfə artmışdı. 1993-cü ildə 1990-cı ilə nisbətən 2 dəfə az sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulu istehsal edilmişdir.

1993-cü ildə dövlət idarəçiliyində kobud səhvlərin məntiqi nəticəsi olaraq ağır sosial-iqtisadi gərginliyin yüksək həddinə çatdığı, ölkə vətəndaş müharibəsi təhlükəsi ilə üz-üzə qaldığı vaxtda xalqımızın ümummilli lider Heydər Əliyevə üz tutması təsadüf deyildi. Bu parlaq dühanın xilaskarlıq missiyası nəticəsində Azərbaycan dünyanın siyasi xəritəsindən silinmək təhlükəsindən qurtuldu. Milli qurtuluş yeni, yüksək intibaha açılan qapı kimi tariximizi səhifələndirdi. Heydər Əliyevin müdrikliyi, uzaqgörənliyi, qətiyyəti və dövlətçilik istedadı sayəsində Azərbaycan tezliklə təlatümlərdən, sarsıntılardan uğurla çıxaraq gələcəyə inamla baxan bir dövlətə çevrildi.

Ümummilli liderin müəyyənləşdirdiyi xarici siyasət kursunun davamlılığının təmin olunması nəticəsində ölkəmizin aparıcı dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlarla münasibətləri yeni müstəviyə qədəm qoydu, ikitərəfli əlaqələr daha da möhkəmləndi, Azərbaycan terrorizmə, transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa, narkotik vəsaitlərin qeyri-qanuni dövriyyəsinə, insan alverinə və digər qanunsuz fəaliyyətə qarşı beynəlxalq mübarizədə fəal iştirak etməyə başladı.

Ötən illər ərzində ikitərəfli əlaqələrin möhkəmləndirilməsində bir çox dünya dövlətlərinə yüksək səviyyəli səfərlər xüsusi rol oynamış, diplomatik nümayəndəliklərinin əhatə dairəsi genişlənməmişdir. Hazırda dünyanın 66 ölkəsində Azərbaycanın səfirlik, konsulluq və nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir. Eyni zamanda, 56 ölkənin respublikamızda diplomatik missiyaları mövcuddur.

1994-cü ildən başlayaraq iqtisadiyyatda aparılan islahatlar, qanunvericiliyin, vergi və bank sistemlərinin sürətlə dəyişən iqtisadi şəraitə uyğunlaşdırılması, bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə cavab verən yeni iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi bütün sahələrdə inkişaf mərhələsinin başlanmasına təkan verdi. Məhz görülmüş tədbirlər nəticəsində iqtisadi inkişafın ümumiləşdirici göstəricisi olan ümumi daxili məhsul istehsalında yüksəlişə nail olundu.

1996-cı ildə sənayedə davam edən istehsal həcmının azalması prosesinin qarşısı alındı və 1997-ci ildən başlayaraq bu sahədə inkişaf istiqamətində dönüş yarandı. 1994-cü ildə imzalanmış “Əsrin kontraktı”nın praktiki cəhətdən reallaşması, sənayenin bir çox sahələrinə investisiyaların yönəldilməsi, kiçik və orta müəssisələrin özəlləşdirilməsi üzrə Dövlət Proqramının həyata keçirilməsi, yeni sənaye müəssisələrinin istifadəyə verilməsi sənayedə dirçəlişin təməlini qoydu. Bunun məntiqi nəticəsi olaraq, Azərbaycan 2005-2007-ci illərdə iqtisadiyyatının inkişaf sürətinə görə dünyada lider dövlətə çevrildi və bu dövrdə ümumi daxili məhsulun həcmi 2,1 dəfə artdı. 2010-cu ilin yekunlarına görə, ümumi daxili məhsulun hər nəfərə düşən həcmi 4653,3 manata və ya 5797,8 ABŞ dollarına çatmış, iqtisadi böhranın qarşısı alındığı 1996-cı ildən ümumi daxili məhsul istehsalı 5,7 dəfə, o cümlədən sənaye sahələrində 5,5 dəfə, kənd təsərrüfatında 1,9 dəfə, tikinti sektorunda 41,0 dəfə, nəqliyyat xidmətləri sahələrində 3,7 dəfə, rabitədə 18,7 dəfə, ticarətdə 5,7 dəfə artmışdır.

Ulu öndərin əsasını qoyduğu iqtisadi inkişaf strategiyasının cənab Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında davam etdirilməsi ölkə iqtisadiyyatının potensial imkanlarının daha da yüksəlməsinə imkan vermiş və nəticədə bu gün Azərbaycanda dayanıqlı və sabit iqtisadi sistem formalaşmışdır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan dünya iqtisadiyyatını sarsıtmiş böhranlı vəziyyətdən minimum itkilərlə çıxarılmışdır. MDB üzvü olan bir çox ölkələrdə 2009-cu ildə iqtisadi tənəzzül 6 faizdən yüksək olduğu halda, Azərbaycan iqtisadiyyatı 9,3 faizlik artıma nail olmuşdur.

Global böhran şəraitində Azərbaycanın əldə etdiyi nailiyyətlər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən təsdiqlənmiş və BMT-nin insan inkişafına dair növbəti hesabatında 169 ölkə arasında Azərbaycanın 67-ci yer tutması və “orta insan inkişafı ölkələri” qrupunu tərk edərək “yüksək insan inkişafı ölkələri” qrupuna daxil olması buna əyani sübutdur.

90-cı illərin ilk illərindən başlayaraq ölkə sənayesində baş vermiş tənəzzül ümummilli lider Heydər Əliyevin

apardığı ardıcıl və məqsədyönlü siyasət və əsasını qoyduğu neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində 1997-ci ilin əvvəlində dayandırılmış, irəliləyişə nail olunmuşdur. Müsbət meyillər sonrakı illərdə daha da möhkəmlənmiş, inkişaf etmiş və dönməz xarakter almışdır. Ölkə sənayesi uğurla inkişaf etmiş və bu inkişaf ölkə sənayesinin həm neft, həm də qeyri-neft sektorunda baş vermişdir.

SSRİ-nin tərkibində olarkən böyük sənaye potensialı olmuş ölkəmizdə müstəqillik bərpa olunduqdan sonrakı 5 il ərzində ciddi böhran yaşanmış, sənaye məhsulu istehsalı 1991-1996-cı illərdə orta hesabla hər il 19 faiz azalmışdır. Sonrakı illərdə isə sənaye istehsalı orta hesabla hər il 10,6 faiz istehsal artaraq müstəqilliyinin bərpasının nəinki ilk ilinin, hətta 1980-90-cı illərdə olan inkişaf səviyyəsini xeyli qabaqlamış, son 10 ildə isə sənaye daha yüksək sürətlə inkişaf etmişdir. Təkcə 2010-cu ildə istehsal olunmuş sənaye məhsulu 50-60-cı illərin 10 ili ərzində istehsal olunmuş məhsula bərabərdir. Son 5 ildə isə 50-70-ci illərdə, yəni 20 ildə istehsal olunmuş məhsula bərabər sənaye məhsulu istehsal edilmişdir. 20 ildə istehsal edilmiş 283,6 milyard manatlıq sənaye məhsulunun 61,7 faizi mədənçixarma, 29,3 faizi emal sənayesi, 7,5 faizi elektrik enerjisi, qaz, buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı, qalan hissəsi isə su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı müəssisələrinin payına düşmüşdür.

Neft–respublikanın başlıca milli sərvəti, ölkə iqtisadiyyatının aparıcı sahəsi olmuş və qalmaqda davam edir. Ötən iyirmi illiyin ən əhəmiyyətli hadisəsi–1994-cü ilin sentyabrında aparıcı xarici şirkətlərlə “Əsrin müqaviləsi” adlandırılan neft kontraktının imzalanması olmuşdur. Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin müqavilə üzrə müvəffəqiyyətlə həyata keçirdiyi işlərdən sonra 1997-ci ilin noyabrında “Çıraq” yatağının ilk quyusundan, sonrakı illərdə “Mərkəzi Azəri” yatağından neft, “Şahdəniz” və “Günəşli” yataqlarından qaz hasil olunmuş, Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft ixrac kəməri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum Cənubi Qafqaz qaz kəməri istismara verilmiş və ölkəmiz neftlə yanaşı, qazın da ixracatçısına çevrilmişdir. 20 il ərzində ölkədə qaz kondensatı da daxil edilməklə 413,0 milyon ton xam neft, 191,6 milyard kubmetr təbii qaz hasil edilmiş, 17,8 milyon ton avtomobil benzini, 44,5 milyon ton dizel yanacağı, 13,8 milyon ton ağ neft istehsal olunmuşdur.

Sənayenin qeyri-neft bölməsində də irəliləyişlər əldə edilmiş, bu sahədə 2000-2010-cu illərdə sənaye məhsulu istehsalı 1,8 dəfə və ya orta hesabla hər il 6,2 faiz artmışdır. 20 il ərzində ölkədə 394,8 milyard kVt-saat elektrik enerjisi, 692,8 min ton etilen, 475,4 min ton propilen, 17,0 milyon ton sement, 2,9 milyon ton alüminium oksidi, 974,3 min ədəd məişət soyuducusu, 73,7 min ədəd televizor, 1,5 milyon ton şəkər və s. məhsullar istehsal edilmişdir.

Əvvəllər xarici ölkələrdən idxal olunan malların bir qismi artıq Azərbaycanda istehsal olunmağa başlamışdır. Qida məhsullarından bitki yağları, şəkər, pivə, papiros və siqaretlər, süd məhsulları, meyvə şirələri və s. daxili bazarımızı zənginləşdirmiş, əsas qida məhsullarına idxaldan asılılığımızı xeyli azaltmışdır.

Ulu öndər Heydər Əliyevin apardığı düzgün milli dirçəliş siyasəti nəticəsində respublikada yaradılan sağlam inkişaf mühitində müstəqil həyatının yenidən təşkil olunma dövrü başladı. Ölkənin müqəddəratı ilə bağlı qarşıda duran təxirəsalınmaz problemlər içərisində Azərbaycanın mükəmməl iqtisadi inkişafı əsasında regionların sosial-iqtisadi yüksəlişinin təmin olunması da əsas hədəflərdən biri oldu. Çünki müstəqil ölkənin dayanıqlı inkişafı üçün regionların müxtəlif imkanlarından istifadə edilməsi bu vəzifənin uğurlu həllinin əsas şərtlərindən birini təşkil edirdi.

Son illərdə Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı görülən işlər, bu sahədə həyata keçirilən tədbirlər ölkənin regionlarında qeyri-neft sahələrinin, xüsusilə emal sənayesinin sabit inkişafına zəmin yaratmışdır. Sumqayıt şəhərində, Quba, Şəki, Astara və Xaçmaz rayonlarında elektrik stansiyaları, Gəncədə “Kəpəz” markalı avtokran, “Belarus” tipli traktor və “Maz” tipli ağırtonnajlı yük avtomobili istehsal edən avtomobil zavodu, İmişlidə şəkər zavodu, Şamaxıda müasir standartlara cavab verən müxtəlif ölçülü televizorlar, kondisionerlər istehsal edən zavod, Naxçıvanda “Lifan” markalı minik avtomobilləri istehsal edən avtomobil zavodu, müxtəlif regionlarda asfalt-beton zavodları, çörək məmulatları istehsalı sexləri, Abşeron rayonunda duz zavodu, Lənkəran rayonunda yağ-süd, dondurma və pivə zavodları, Masallı rayonunda mebel zavodu, Biləsuvar rayonunda konserv zavodu, Hacıqabul rayonunda kərpic zavodu, Xaçmaz rayonunda konserv və pivə zavodları, Qəbələ rayonunda meyvə şirələri istehsal edən zavod, Gədəbəy rayonunda qızıl-mis emalı zavodu və s. bölgələrdə yeni-yeni sənaye müəssisələri yaradılmış və məhsul növlərinin çeşidi xeyli artmışdır. Nəticədə, regionlarda mövcud potensialdan səmərəli istifadə etməklə istehsal müəssisələrinin fəaliyyəti daha da genişləndirilmiş, ixracönlü məhsul istehsalının stimullaşdırılması, yerli sahibkarlığın inkişafı yolu ilə əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, məşğulluğun artırılması və ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafının təmin edilməsi istiqamətində müəyyən uğurlar əldə edilmişdir.

Ölkədə azad sahibkarlıq mühitinin formalaşması fərdi sahibkarlıq kimi yeni təsərrüfatçılıq formalarının yaranmasına təkan vermiş, qeyri-dövlət bölməsinin payı xeyli yüksəlmişdir. Əgər 1991-ci ildə sənaye məhsulunun ümumi həcmində qeyri-dövlət müəssisələrinin məhsulu 1,1 faizlik paya malik idisə, növbəti illərdə aparılan məqsədyönlü iqtisadi islahatlar nəticəsində xüsusi çəkisi sürətlə artaraq indi sənayenin ümumi məhsulunda 81,3 faizədək yüksəlmişdir.

Bütün bunlar sənayedə işgüzar fəallığın artmasına, yeni iş yerlərinin açılmasına, kiçik sahibkarlığın inkişafına güclü təkan vermişdir. Ölkə rəhbərliyi tərəfindən həyata keçirilən “açıq qapı” siyasətinin nəticəsidir ki, xarici və müştərək müəssisələrin sayı 4,6 dəfədən çox artmışdır. Hazırda sənaye sahəsində 30-dan çox dövləti təmsil edən 235 xarici investisiyalı müəssisə fəaliyyət göstərir, minlərlə yeni iş yerləri açılmışdır. Yeni formalaşan təsərrüfat

strukturlarının nəzərəcarpacaq dərəcədə artması, kiçik sahibkarlığın genişlənməsi və dinamik inkişafı qeyri-dövlət sektorunun rolunun getdikcə artması ilə müşayiət olunur.

Azərbaycanın malik olduğu neft sərvətləri hesabına ölkədə formalaşan güclü neft sektoru ilə bərabər, tarazlı iqtisadiyyatın qurulması və qeyri-neft sektorunun dinamik inkişaf etdirilməsi kimi məsələlər yeni prioritet vəzifəyə çevrilmişdir. Neft sektorundan əldə edilən gəlirlərin iqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrinin inkişafına, bu sahələrdə mövcud müəssisələrin maddi və texnoloji bazasının yeniləşməsinə investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyi məqsədilə dövlət başçısı tərəfindən önəmli qərarlar qəbul edilmişdir. Azərbaycan Prezidentinin 30 mart 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Investisiya Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılmış və şirkətin ilkin nizamnamə kapitalı məhz Dövlət Neft Fondunun vəsaiti hesabına formalaşdırılmışdır.

Ümumiyyətlə, 1993-cü ilin ikinci yarısından başlayaraq ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar olması daxili və xarici investorlar üçün öz investisiyalarından məqsədyönlü istifadə etməyə əlverişli şərait yaratmış, ölkə iqtisadiyyatının inkişafına bütün maliyyə mənbələrindən 83,4 milyard manat həcmində investisiya yönəldilmişdir. Ölkədə inşaat işlərinin aparılması üçün əsas kapitalla 63,9 milyard manat məbləğində vəsait yönəldilmiş, onun 43,5 faizini xarici investorların vəsaiti təşkil etmişdir. Məhsul istehsalı sahələrinə diqqət daha da artırılmış və əsas kapitalla yönəldilmiş ümumi vəsaitin 71,4 faizi bilavasitə istehsal təyinatlı obyektlərin tikintisinə sərf edilmişdir. Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyadan səmərəli və məqsədyönlü istifadə nəticəsində ölkə iqtisadiyyatı üçün mühüm əhəmiyyətli çoxsaylı yeni obyekt istifadəyə verilməsi təmin edilmişdir.

2010-cu ildə əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitin dördü üç hissəsindən çoxunu daxili, 24,3 faizini isə xarici mənbələrdən yönəldilmiş vəsaitlər təşkil etmiş, daxili mənbələrdən yönəldilən vəsaitlərin 73,9 faizi dövlət mülkiyyətinə məxsus müəssisə və təşkilatların, 26,1 faizi qeyri-dövlət müəssisələrinin payına düşmüşdür.

Müstəqil Azərbaycana xarici investisiyaların axını ildən-ilə artaraq 2010-cu ildə maksimal həddə çatmış və bu il ərzində iqtisadiyyata 8,2 milyard ABŞ dolları həcmində investisiya qoyulmuşdur.

1994-cü ildən 2010-cu ilə kimi iqtisadiyyatımızın inkişafına 54,4 milyard dollar məbləğində xarici investisiya cəlb edilmişdir. Investisiyaların 68,9 faizi iqtisadiyyata birbaşa investisiya şəklində yönəldilmiş, eyni zamanda 33,1 milyard dolları və ya 60,9 faizi neft sənayesinin inkişafına sərf edilmişdir.

Müstəqilliyin bərpasından sonra ötən illər ərzində ölkədə fəaliyyət göstərən xarici və müştərək müəssisələr tərəfindən iqtisadiyyatın qeyri-neft sektoruna qoyulmuş birbaşa investisiyalar da ilbəl artmış və 2010-cu ilin sonunadək qeyri-neft sahələrində istifadə edilmiş xarici birbaşa investisiyaların həcmi 4,3 milyard dollar təşkil etmişdir.

1993-cü ildən cari ilin əvvəlinə kimi ölkədə 2265 istehsal təyinatlı obyekt istifadəyə verilmişdir. Təkcə 2010-cu ildə Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri, Bakı şəhərində Qranit-Mərmər zavodu, Səngəçaldı 100 min tonluq Taxıl Elevatoru, Naxçıvan şəhərində ildə 5 min ədəd minik avtomobili istehsal etmək gücünə malik Avtomobil və Ordubad rayonunda Beton zavodları, Ordubad Biləv Su Elektrik Stansiyası, Naxçıvan "Gəmiqaya Daş Məhsulları Sənaye Kompleksi", 87 kilometr uzunluğunda Naxçıvan-Sədərək avtomobil yolu, Naxçıvan şəhərində Supaylayıcı qurğu, Lənkəran rayonunda Konserv zavodu, Çay və Dondurma fabrikləri, Zaqatala rayonunda Süd və Tütün emalı zavodları, Abşeron rayonunda Duz zavodu, Cəlilabad rayonunda Şərab istehsalı sexi və Göytəpə Su anbarı, Biləsuvar rayonunda Konserv zavodu, Ağstafa rayonunda mineral su istehsalı sexi, Salyan rayonunda Soyuducu anbar kompleksi, Qəbələ rayonunda "Gilan" Piano fabriki, meyvə-tərəvəz saxlamaq üçün 5 min tonluq soyuducu anbar, Avtovağzal binası, ölkənin müxtəlif bölgələrində 262,2 min nömrəlik avtomat telefon stansiyaları, 252,5 kilometr uzunluğunda fiber-optik magistral kabel xətti, bütün maliyyə mənbələri hesabına ümumi sahəsi 2048,7 min kvadratmetr olan yeni yaşayış evləri, 886 çarpayılıq xəstəxana, 19183 şagird yerlik ümumtəhsil məktəbləri, növbədə 710 nəfəri qəbul edən ambulatoriya-poliklinika müəssisəsi, 1010 yerlik məktəbəqədər uşaq müəssisələri, 1055 yerlik klub, Ağdaş, Balakən və Göyçay rayonlarında Olimpiya İdman kompleksləri, Füzuli rayonunda Horadiz Olimpiya İdman Kompleksi, Tibb Mərkəzi və Muğam evi, Mingəçevir şəhərində "Kür" Olimpiya Tədris-İdman Mərkəzi və Şahmat məktəbi, Naxçıvan şəhərində Məhdud fiziki imkanlılar üçün Regional İnformasiya Mərkəzi, Cəlilabad rayonunda Müalicə-Diaqnostika Mərkəzi və Şahmat Məktəbi, Biləsuvar rayonunda Regional Ana və Uşaq Mərkəzi, Bakı şəhərində Müşfiqabad İdman Mərkəzi, "Dalğa Plaza" İş, "Park Bulvar" Ticarət və İstirahət, habelə Sərgi mərkəzləri, Gəncə şəhərində "Ramada Plaza" və Balakən rayonunda "Qubek" mehmanxanaları, Qəbələ rayonunda "Qafqaz Resort" və "Qafqaz Riverside" mehmanxanaları, "Fitnes" Sağlamlıq Mərkəzi və s. obyektlər istifadəyə verilmişdir.

1993-cü ildən etibarən respublika Prezidenti Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi və iştirakı ilə torpağın özəlləşdirilməsi ilə bağlı məsələlərin müzakirə edilməsi və nəhayət, torpaq islahatı haqqında qanunun qəbul olunması bazar iqtisadiyyatına keçid istiqamətində atılmış cəsarətli addım və MDB məkanında olan ölkələr üçün parlaq təcrübə nümunəsidir. Aparılmış aqrar islahat nəticəsində 2239 kolxoz, sovxoz və sair kənd təsərrüfatı müəssisəsi ləğv edilərək onların bazasında və digər əsaslarla müxtəlif təşkilati-hüquqi formalı təsərrüfatlar yaradılmışdır. 2010-cu ilin sonuna ölkədə 1525 kənd təsərrüfatı müəssisəsi, o cümlədən 219 dövlət kənd təsərrüfatı müəssisəsi, 331 kollektiv (birgə) müəssisə, 73 kənd təsərrüfatı istehsalı kooperativi və 902 kənd təsərrüfatı müəssisəsi (MMC, ASC və s.) mövcud olmuşdur. Bunlardan başqa, kənd təsərrüfatına xidmət göstərən 41 aqroservis müəssisəsi, 437 sudan istifadə assosiasiyası və birliyi, bitkiçiliyə və heyvandarlığa xidmət edən 33 müəssisə fəaliyyət göstərmişdir.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla həyata keçirilən məqsədyönlü iqtisadi siyasət, xüsusilə sahibkarlığın inkişafına göstərilən hərtərəfli qayğı bütövlükdə respublikanın sosial-iqtisadi həyatında mühüm rol oynamaqla yanaşı, regionların iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən kənd təsərrüfatının daha da inkişaf etdirilməsinə möhkəm zəmin yaratmış və son illərdə bu sahədə yüksək nailiyyətlər əldə edilmişdir. Eyni zamanda, regionların sosial-iqtisadi inkişafına və əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair dövlət proqramlarında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin uğurla həyata keçirilməsi, “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara dövlət dəstəyi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 23 yanvar tarixli 1907 nömrəli sərəncamına uyğun kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılara hər hektar əkin sahəsinin becərilməsində istifadə etdikləri yanacağa və motor yağlarına görə dövlət tərəfindən büdcə vəsaiti hesabına 40 manat yardım verilməsi, habelə istehsalçılara satılan mineral gübrələrin dəyərinin orta hesabla 50 faizinin dövlət tərəfindən ödənilməsi, eləcə də buğda istehsalçılarının maddi marağının artırılması və buğda istehsalının stimullaşdırılması məqsədi ilə dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına əkilən hər hektar üçün 40 manat yardımın verilməsi, məhsuldarlığa təsir göstərən reproduksiya toxum materialının satışına görə əlavə maliyyə vəsaitinin ayrılması, habelə həftənin altıncı və bazar günləri kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı üzrə yarmarkaların təşkil edilməsi yetişdirilən məhsulun itkisiz yığılmasına müsbət təsir etmişdir.

Sözün əsl mənasında, becərdiyi torpağın və əmlakın həqiqi sahibinə çevrilmiş Azərbaycan kəndlisi məhsul istehsalı sahəsində ilbəl yüksək nəticələr əldə etmiş, 1993-cü ilə nisbətən kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu 58,1 faiz artmışdır. Ayrı-ayrı kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artırılmasında mühüm nailiyyətlər qazanılmış, taxıl, kartof, bostan məhsulları, habelə meyvə istehsalı sahəsində yüksək göstəricilər əldə edilmişdir. 2010-cu ildə 2,0 milyon tona yaxın taxıl, 954 min ton kartof, 1190 min ton tərəvəz, 434 min ton bostan məhsulları, 730 min ton meyvə və 130 min ton üzüm məhsulu toplanmışdır. 2010-cu ildə 1993-cü ilə nisbətən taxıl istehsalı 1,7 dəfə, kartof istehsalı 6,3 dəfə, tərəvəz 2,4 dəfə, bostan məhsulları 9,2 dəfə, meyvə və giləmeyvə 2,1 dəfə artmışdır.

Heyvandarlıq məhsullarının istehsalı da dinamik olaraq artmaqda davam edir. 2010-cu ildə kəsilmiş çəkiddə 253,8 min ton ət, 1529,2 min ton süd, 1178,6 milyon ədəd yumurta və 15,6 min ton yun istehsal edilmiş və müqayisə edilən dövrdə kəsilmiş çəkiddə ət istehsalı 2,7 dəfə, süd 1,9 dəfə, yumurta 2,0 dəfə, yun istehsalı 1,6 dəfə artmışdır.

Milli iqtisadiyyatın inkişafı, istehsal olunan məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artması ölkənin idxal-ixrac balansında da mütərəqqi meyilləri gücləndirir, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi imkanlarını artırır. Son illərin yekunları bir daha sübut etdi ki, dövlətin aqrar sektora dəstəyinin artması öz müsbət nəticələrini verir və bu gün ölkəmiz əhalinin əsas ərzaq məhsullarına olan tələbatını yerli məhsul istehsalı hesabına ödəyir. Bununla belə, aqrar sektorun səmərəliliyinin artması, təsərrüfatların mülkiyyətində olan torpaqlardan səmərəli istifadə olunması, regionlarda anbarların, soyuducu kameraların qurulması, emal müəssisələrinin yaradılması, məhsuldarlığın, digər səmərəlilik, keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşması, ekoloji təmiz məhsulların istehsalının daha sürətlə artırılması qarşıda duran ən vacib məsələlərdir.

Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra keçid dövrünə xas olan böhranlı proseslər başqa sahələrdə olduğu kimi, nəqliyyat sektorunda da baş vermişdir. Lakin bütün nəqliyyat növlərində müşahidə olunan geriliyin qarşısı 1996-cı ildə alınmış və bu sahədə nəqliyyatın ayrı-ayrı növlərinin inkişafında müsbət meyillər yaranmışdır. Hazırda ölkə iqtisadiyyatı üçün prioritet sahələrdən birinə çevrilmiş nəqliyyat sektoru əsas infrastrukturlardan biri olaraq dayanıqlı inkişaf edir. Nəqliyyat sektoruna investisiyaların yönəldilməsi, nəqliyyatın hərəkət heyətinin yenilənməsi, körpülərin tikilməsi, yeni avtomobil yollarının çəkilişi, yenidən qurulması və s. işləri davam etdirilmiş, transmilli layihələrin səmərəli fəaliyyəti sahənin inkişafına öz müsbət təsirini göstərmişdir.

Son 20 ildə nəqliyyat vasitələri ilə daşınmış yüklərin həcmi 2,5 milyard ton təşkil etmiş, nəqliyyatın xidmətindən istifadə etmiş sərnişinlərin sayı isə 1991-ci illə müqayisədə 421,3 milyon nəfər və ya 43,6 faiz artmışdır. Dövlət mülkiyyətində olan avtomobil nəqliyyatı vasitələri ayrı-ayrı şəxslərin və özəl sektorun istifadəsinə verilmiş və özəl bölməsində yük daşınmasının payı nəqliyyat sektorunda 73,9 faizədək yüksəlmişdir.

Nəqliyyat fəaliyyətinin coğrafiyası daha da genişlənməmişdir. Ayrı-ayrı nəqliyyat növləri ilə beynəlxalq əlaqədə yük daşınmasının həcmi artmış, nəqliyyatın bütün növləri ilə bir ton yükün orta daşınma məsafəsi 165 km-dən 497 km-ə çatmışdır.

Ötən əsrdən həyata keçirilən ən iri transmilli layihələrdən biri olan tarixi “İpək yolu” nəqliyyat dəhlizi müstəqilliyin bərpası dövründə reallaşmışdır. 1998-ci ildən başlayaraq Avropa-Qafqaz-Asiya ölkələri arasında yüklərin qarşılıqlı olaraq faydalı və təhlükəsiz ötürülməsi sahəsində fəaliyyətə başlayan bu dəhliz artıq regional nəqliyyat dəhlizləri ilə rəqabət aparan dəhlizə çevrilmiş və ölkə iqtisadiyyatının inkişafında, yerüstü nəqliyyat infrastrukturunun formalaşmasına ciddi təsir edən amillərdən biri olmuşdur. 1998-ci illə müqayisədə 2010-cu ildə dəhliz vasitəsilə 30,5 milyon ton və ya 2,4 dəfə çox yük, 85,6 milyon nəfər və ya 62,2 faiz çox sərnişin daşınmışdır. Yüklərin 47,8 faizi dəmir yolu, 32,6 faizi avtomobil, 19,6 faizi dəniz nəqliyyatının payına düşmüş, bütün nəqliyyat növlərində, o cümlədən avtomobil nəqliyyatında 5,8 dəfə, dəniz nəqliyyatında 2,2 dəfə, dəmir yolu nəqliyyatında isə 57,0 faiz artım qeydə alınmışdır.

2011-ci ilin əvvəlinə respublikada avtonəqliyyat vasitələrinin sayı 982,6 min ədəd təşkil edərək, 20 il ərzində 589,6 min ədəd artmış və artımın əsas hissəsi əhali tərəfindən alınmış avtomobillərin hesabına əldə olunmuşdur. Bütün avtomobillərin 725,8 mini şəxsi minik avtomobilləridir. Müstəqilliyin bərpasının ilk ilində hər 100 ailəyə 18

şəxsi minik avtomobili düşürdüsə, hazırda hər 100 ailədən 40-ı minik avtobilinə malikdir. 20 il ərzində gəmiçiliyin nəqliyyat donanması üçün yükləmə qabiliyyəti 99,5 min ton olan 9 ədəd yük və 2 ədəd sərnişin gəmisinin alınması donanmanın ilbəl zənginləşməsinə gətirib çıxarmışdır.

Arif VƏLİYEV,
Dövlət Statistika Komitəsinin sədri.